

УДК 658:589:656.2

АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

Кірдіна О. Г., к.е.н., доцент (УкрДАЗТ)

Розглянуто вплив залізничного транспорту на функціонування національної економіки. Встановлено функції, що виконує залізничний транспорт в економічному житті країни.

Ключові слова: економіка, залізничний транспорт, вплив, функції, національна економіка.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. Конкуреноспроможність України в світовому економічному просторі визначається ефективним функціонуванням промислового та транспортного сектору економіки. Проте в останній час спостерігаються суттєві негативні тенденції в їх розвитку, що поглибилися нестабільним фінансово-економічним становищем в країні. Так, наприклад, промисловість з кожним роком втрачає шанс бути залученою до ринку високих технологій, що підтверджується такими даними [1-3]:

1) найбільші втрати від проявів кризи має машинобудування, що втратило більше 52,2 % обсягів виробництва. Проте саме воно належить до галузей високотехнологічного сектору економіки, доля яких у структурі промислового виробництва повинна складати до 60 % (нажалі в Україні цей показник значно нижчий рівня розвинутих країн та складає тільки 10,2 %);

2) щорічне докризове зростання виробництва машинобудівної продукції на 18,4 % забезпечило значне збільшення експорту по основним групам продукції (у 2007 році на 52,7 % та у 2008 році на 28,5 %). Проте за перше півріччя 2009 року ця тенденція мала зворотній напрям, що спричинило спад на 45,4 %. Значні проблеми експортної політики країни пов'язані зі структурою експортованої продукції, де переважають сировинні та низько технологічні вироби;

3) величезною проблемою для промисловості залишається її енергоємність (0,5 кг н.е/дол. США і це при тому, що середнє значення цього показника у світі 0,21кг н.е/дол. США). Зв'язок макроекономічних процесів пояснює значне збільшення енергоємності в останній час, що викликано зменшенням обсягів промислового виробництва, а отже зростанням умовно-постійних витрат в собівартості продукції. Збільшення енергоємності – основна перешкода на шляху конкурентоспроможності вітчизняного промислового виробництва.

Падіння обсягів промислового виробництва позначилося на результатах роботи транспорту (тільки за перше півріччя 2009 року обсяги перевезення вантажів порівняно з аналогічним

періодом 2008 року зменшилися на 30 %).

Щодо залізничного транспорту, то його ключові позиції на ринку перевезень з кожним роком послаблюються. Це підтверджують дані щодо обсягів перевезень як у внутрішньому, так і міжнародному сполученні.

Таким чином створилося замкнене коло, коли дорогі ресурси не дозволяють розвиватися промисловості та збільшувати конкурентоспроможність своєї продукції. В свою чергу сповільнене зростання промислового виробництва створює передумови для збільшення енергоємності продукції (працює промисловість – зменшується вартість енергоносіїв) та знов до зменшення її конкурентоспроможності, що позначається на обсягах експорту та, як наслідок, на обсягах експортних та транзитних перевезень. І отже зменшення потенціалу транспортної системи країни створює загрозу її економічній безпеці.

Сьогодні спільне вирішення проблем подальшого розвитку промисловості та транспорту є актуальним та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених частин загальної проблеми. Окремо проблеми транспорту та промисловості розкривають у великій кількості наукових досліджень. Серед науковців, що вивчають перспективи промислового сектору економіки Амоша А., Вишневський В., Дикань В., Лазерник Л., Сидорова А., Федулова Л. та ін. [4-9]. Проблеми транспортного комплексу знаходять в центрі уваги таких науковців: Диканя В., Ейтутіса Г., Кірпи Г., Пшінька О., Ільчука В. та ін. [10-11]. Але в теперішній час можна стверджувати про нерозривність проблем транспорту та промисловості. Саме тому необхідно встановити значення залізничного комплексу в економічному розвитку України та розкрити нові функції, які сьогодні він має виконувати задля розквіту економіки України.

Отже, **метою статті** є дослідження ролі залізничного транспорту в економічному житті країни та теоретичне обґрунтування розширеного переліку його функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній час у центрі економічної політики країни стоїть питання подолання негативних

Проблеми транспортного комплексу України

наслідків фінансово-економічної кризи та перехід до стійкого економічного зростання. Це можливо при наявності основних рушійних сил, які здатні на перехідному етапі створити підґрунтя подальшого економічного зростання. Одною з них є транспортний комплекс країни, що відіграє виключну роль в створенні умов модернізації, переходу на інноваційний шлях розвитку та стійке зростання національної економіки та створює підґрунтя її конкурентоспроможності.

Від стану і якості роботи транспорту залежить не тільки перспективи подальшого соціально-економічного розвитку, але й можливість держави ефективно виконувати такі важливі функції, як: захист національної незалежності та безпеки держави, укріплення єдності простору, забезпечення потреби громадян в перевезеннях, створення умов для вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення ресурсної незалежності та конкурентоспроможності України у глобальному просторі.

Роль транспорту в забезпеченні національної конкурентоспроможності можна довести розглядаючи його вплив на основні показники, що характеризують глобальну національну конкурентоспроможність. Явним є вплив діяльності транспорту на такі показники як: якість загальної інфраструктури, якість доріг, якість залізничної інфраструктури, якість портової інфраструктури,

якість структури повітряних перевезень (входять до групи показників – Інфраструктура); наявність спеціальних досліджень на місцях та обсяги підготовки кадрів (входять до групи – Вища освіта та навчання); впровадження фірмових технологій (входить до групи – Технологічна готовність); можливості для інновацій, якість науково-дослідних закладів, витрати компаній на наукові й дослідні роботи, співпраця між університетами та промисловістю в дослідницькій діяльності, наявність інженерних та наукових кадрів (входять до групи – Інновації).

Транспорт - найважливіша складова ринкової економіки. З його допомогою здійснюється переміщення товарів, що продовжує процес виробництва, а доставка людей до робочих місць створює умови для виробничого процесу. Отже, без участі транспорту виробничий процес не можливо почати та завершити. Транспорт не тільки здійснює перевезення в сфері обертів, але обслуговує безпосередньо виробництво. Тому як вид господарської діяльності має вигляд системи, яка складається з двох підсистем: транспорту загального та незагального використання.

Серед транспорту загального користування особливе значення належить залізничному транспорту, що в структурі перевезень усіма видами транспорту (окрім трубопровідного) посідає друге місце після автомобільного (табл.1).

Таблиця 1

Структура перевезень за видами транспорту за період 2000-2008 рр., % [14]

Рік	залізничний	морський	річковий	автомобільний	авіаційний
1	2	3	4	5	6
2000	27,26	0,48	0,64	71,62	0,00
2001	27,17	0,60	0,51	71,72	0,00
2002	28,94	0,65	0,56	69,84	0,01
2003	30,99	0,62	0,69	67,69	0,01
2004	30,61	0,58	0,79	68,02	0,01
2005	28,27	0,54	0,81	70,37	0,01
2006	28,68	0,52	0,86	69,94	0,01
2007	28,67	0,51	0,84	69,98	0,01
2008	27,93	0,46	0,63	70,97	0,01

Значення залізничного транспорту при обслуговуванні зовнішньоторговельних зв'язків підтверджують дані щодо розподілу обсягів експорту-імпорту товарів за видами транспортування. Тільки у 2008 році найбільші обсяги експорту товарів за основними видами транспортування розподілялися таким чином: морськими суднами було перевезено 45% від загального обсягу експорту товарів, залізничними вагонами – 29,1%, вантажними автомобілями –

18,8%. Серед основних видів транспортування, якими ввозились товари в Україну, значна частка припадала на вантажні автомобілі – 32,6%, залізничні вагони – 17,8%, переміщення транспортних засобів (товарів) своїм ходом – 13,9% та трубопровідний транспорт – 12,7% від загального обсягу імпорту [14].

Значення залізничного комплексу в економічному розвитку України визначається:

- 1) впливом на ефективність функціонування

суб'єктів економічної діяльності:

А) розмір тарифів на транспортні перевезення безпосередньо впливає на витратомісткість виробництва суб'єктів господарської діяльності. Це спричиняє збільшення собівартості продукції та послуг та зменшення прибутку. Втім це спонукає товаровиробників до пошуку найбільш ефективних методів збільшення ефективності діяльності, окрім економії витрат;

Б) зменшення часу знаходження вантажів в русі (внаслідок збільшення швидкості перевезень, зменшення бар'єрів на шляху проходження вантажів, зменшення часу обробки на переробних пунктах та опорних пунктах взаємодії різних видів транспорту та ін.) створює можливість прискорення оборотності фінансових ресурсів та зменшення розміру тих, які використовуються для обслуговування запасів. Це дозволяє вилучити з обороту зайві кошти та спрямувати їх на інші пріоритетні сфери діяльності;

В) дозволяє зменшити розрив між часом виникнення потреби у будь-яких видах продуктів чи послуг та часом її задоволення. Це в умовах конкурентної боротьби за споживача є передумовою завоювання стійких позицій на ринку та отримання конкурентних переваг;

Г) є провідником інтересів товаровиробників на вітчизняному та міжнародному ринках, забезпечуючи безпеку та надійність перевезень у міжнародному сполученні, тим самим зменшуючи можливість отримання фінансових збитків від втрати вантажів;

Д) створює передумови для розширення діяльності на території, де існують запаси сировини, а також обслуговує коопераційні зв'язки підприємств, тим самим збільшуючи їх стійкість та сприяє утворенню крупних промислових об'єднань. Вони у перспективі спроможні створити конкуренцію закордонним транснаціональним компаніям;

Таким чином, випереджувальний розвиток та ефективна робота залізничного транспорту забезпечує умови для прискорення економічного зростання в країні та здійснює мультиплікативний вплив на зростання ВВП [11, с. 3]. Він виявляється у тому, що первісне збільшення витрат на задоволення потреб транспорту у простому та розширеному відтворенні призводить до зміни балансу доходів та витрат суб'єктів економічної діяльності, що забезпечує зростання ВВП;

2) *створенням передумов збільшення транзитного потенціалу України*, що має пріоритетне значення в переліку заходів, що дозволять не тільки ефективно використовувати вигідне економіко-географічне положення та отримувати економічний ефект від участі в міжнародних перевезеннях, але створювати нові інструменти впливу України на світові економічні

процеси. Українська залізнична мережа має стати центральним елементом євразійської транспортної системи, яка забезпечує розвиток торгових зв'язків між світовими геополітичними та гео економічними центрами. Залізниці України безпосередньо взаємодіють із залізницями Російської Федерації, Білорусі, Молдови, Польщі, Словаччини, Угорщини й Румунії. Через територію України проходять чотири із десяти міжнародних транспортних коридорів (МТК), рішення про будівництво яких прийнято міністрами транспорту 23-х країн Європи на Другій пан'європейській конференції у березні 1994 року на о. Крит. Це третій, п'ятий, сьомий та дев'ятий МТК. Крім Криських МТК Україна бере участь у системі євразійських транспортних маршрутів.

За прогнозними даними першочергове подолання наслідків фінансово-економічної кризи відбудеться у європейських розвинених країнах. Значно пізніше, у 2010-2011 рр., прогнозується економічне зростання в Україні. На цьому етапі Україна має використати усі переваги свого вигідного економіко-географічне положення та створити необхідні умови для залучення транзиту вантажів. Це дозволить отримати фінансові кошти, які на етапі зростання економіки необхідні для відновлення кількісних та якісних показників діяльності промислового комплексу (саме він має складати основу економічного зростання економіки України). Умовами залучення транзиту вантажів мають бути вартісні критерії та якість транспортних послуг. Остання визначається критеріями: швидкість, пакет послуг, пропускна здатність, безпека вантажу. Це забезпечується: модернізацією споруд МТК, скороченням контрольних процедур, створенням нових технологій організації руху потягів та нової технології переходу на європейську колію, розвитком логістичних технологій, поліпшенням роботи дорожнього сервісу, вдосконаленням системи навігаційного забезпечення руху на маршрутах та ін.;

3) *ролю каталізатора інноваційного процесу в промисловості.*

Потреби залізничного транспорту України задовольняються значною кількістю різноманітних підприємств, що належать до різних видів економічної діяльності. Це підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, машинобудування, легка промисловість та ін. Крім того залізничний транспорт діє в конкурентному середовищі, що створює необхідність постійного удосконалення діяльності відповідно потребам внутрішнього та зовнішнього ринку. В теперішній час стрімко змінюються вимоги до швидкості, екологічності, безпечності, комфортності, технологічності залізничного транспорту, його сумісності з

Функції залізничного транспорту	
внутрішньодержавне значення	зовнішньодержавне значення
Переміщення вантажів та пасажирів (основна функція)	
Внутрішні перевезення	Міжнародні перевезення
Підтримуюче-стимулююча	
Вплив на ефективність діяльності суб'єктів, що діють на внутрішньому ринку	Вплив на ефективність діяльності суб'єктів, що діють на міжнародному ринку. Створення умов для виходу нових суб'єктів на міжнародний ринок.
Логістичнопоєднуюча	
Взаємодія з іншими видами транспорту з метою створення Єдиної транспортної системи	Взаємодія з залізницями сусідніх країн для включення в транс'європейський залізничний простір
Екологічна	
Зменшення екологічного навантаження на навколишнє середовище	
Соціальна	
Підтримка соціальної сфери. Забезпечення безпеки внутрішніх перевезень	Забезпечення безпеки міжнародних перевезень
Структуроутворююча	
Створення передумов для розширення діяльності на території країни. Обслуговування коопераційних зв'язків підприємств, що діють на території країни	Обслуговування коопераційних зв'язків підприємств, що діють на території декількох країн
Розвиваюча	
Визначення напрямів інноваційної діяльності в промисловому секторі	
Індикативна	
Характеристика рівня обсягів виробництва та збуту в натуральному вимірюванні як в цілому в економіці держави, так і по окремим товарам, галузях та регіонах	Характеристика існуючого рівня обслуговування транзитних потоків

іншими видами транспорту та залізничним транспортом інших країн, тощо. Відповідно до них вітчизняний залізничний транспорт потребує глибокої модернізації та оновлення. Тому вітчизняні підприємства вищезазначених видів діяльності для втримання крупного споживача продукції в особі залізничного транспорту повинні враховувати сучасні вимоги щодо функціонування залізничного транспорту та вчасно і якомога в повному обсязі їх задовольняти. Цим пояснюється взаємозв'язок темпів зростання інноваційного розвитку залізничного транспорту з темпами зростання інноваційного розвитку інших галузей;

4) *роллю одного з найбільших споживачів результатів виробничого та інноваційного процесу підприємств інших видів діяльності.*

Для обслуговування функціонування залізничного транспорту задіяні потужності підприємств, які належать до різних видів діяльності. Результати їх виробничої та інноваційної діяльності впливають на здійснення залізничним транспортом як основної, так і допоміжної діяльності. В структуру залізничного транспорту України, складаючи його виробничий комплекс, входять 75 локомотивних та 48 вагонних депо. Локомотивні депо забезпечують сферу перевезень тяговим рухомим складом, проводять поточні ремонти локомотивів: ПР-3П, ПР-3, ПР-1, технічне обслуговування: ТО-3 та ТО-2 та ін. Вагонні депо проводять деповський і капітальний ремонт піввагонів, поточний ремонт порожніх вагонів при підготовці до перевезень, поточний відчеплювальний ремонт вагонів і технічне обслуговування вагонів на пунктах технічного обслуговування, ремонт колісних пар та ін. Також у структуру залізничного транспорту входять три вагоноремонтні підприємства (ДП «Дарницький вагоноремонтний завод», ДП «Стрийський вагоноремонтний завод», ДП «Попаснянський вагоноремонтний завод»), ДП «Строкосянтинівський завод залізобетонних шпал», ДП Рава-Руський шпалопросочувальний завод», ДП «Вінницятранприлад», ДП «Український Державний центр по експлуатації спеціалізованих вагонів». Всі ці промислові об'єкти є безпосередніми споживачами результатів діяльності підприємств інших видів діяльності, використовуючи нові види сировини, матеріалів, палива, вузлів, агрегатів, механізмів та інше для удосконалення своєї продукції чи послуг;

5) *впливом на вирішення екологічних проблем.*

До негативних ефектів використання транспорту належать: забруднення навколишнього середовища, аварії та нещасні випадки, шум, зміна клімату та перевантаженість транспортних магістралей. Ці фактори викликають: погіршення самопочуття людей, розповсюдження захворювань, зниження сільськогосподарського

виробництва та ін. Проте залізничний транспорт має екологічні переваги перед іншими видами транспорту враховуючи енергоефективність та рівень шуму;

6) *роллю в соціальній сфері економіки.*

Залізничні перевезення відіграють головну роль в задоволенні потреб населення в переміщенні, хоча є збитковими. Залізниці вносять позитивний вклад в реалізацію концепції безпеки перевезень. Ще одним аспектом в соціальній сфері є створення простору, де люди мають можливість зустрічатися та спілкуватися;

7) *найбільшою сумісністю з іншими видами транспорту, що дає підстави стверджувати, що саме залізничний транспорт є тим поєднуючим ланцюгом на шляху ефективного функціонування Єдиної транспортної системи.* Найбільш розвиненими формами взаємодії видів транспорту є: залізничний транспорт – автомобільний транспорт, морський транспорт – залізничний транспорт – автомобільний транспорт.

Отже, загальне значення залізничного транспорту в економіці країни визначається його впливом на загальну конкурентоспроможність національної економіки, а отже її привабливість для розвитку бізнесу та притоку інвестицій. Відповідно до цього на рисунку окреслено основні функції залізничного транспорту.

Висновки. Однією з умов конкурентоспроможності національної економіки є розвиненість інфраструктурних галузей, серед яких знаходиться транспорт. Сьогодні його роль в економічному житті України значно змінена. Вона проявляється у: впливі на ефективність функціонування суб'єктів економічної діяльності; створенні передумов збільшення транзитного потенціалу України; виконанні ролі каталізатора інноваційного процесу в промисловості; виконанні ролі одного з найбільших споживачів результатів виробничого та інноваційного процесу підприємств інших видів діяльності; впливі на вирішення екологічних проблем; впливі на соціальну сферу економіки; створенні основ ефективного функціонування Єдиної транспортної системи.

Роль залізничного транспорту у збільшенні інноваційності промисловості країни подвійна. По-перше, стимулююча - залізничний транспорт є крупним споживачем продукції багатьох галузей економіки, які для реалізації його інноваційного розвитку повинні самі інноваційно розвиватися, пропонуючи продукції з поліпшеними інноваційними характеристиками. По-друге, забезпечуюча – залізничним транспорт, застосовуючи прогресивні технології транспортування та впроваджуючи логістичні технології здатний допомогти промисловості розвиватися, застосовуючи інноваційні розробки. Мається на увазі те, що залізничний транспорт

може стати тим мостом, що з'єднає існуючі прогресивні технології, продукцію та її частини з потребами вітчизняних товаровиробників. Таким чином, забезпечуючи збільшення якісних показників транспорту, об'єкти логістичної інфраструктури створюють необхідні передумови для розвитку промислового сектору економіки. Через певний проміжок часу позитивні тенденції в промисловості викликають зворотню реакцію, тобто промисловість, збільшивши конкурентоспроможність продукції, створить умови, за яких стане можливим збільшення обсягів перевезень залізничним транспортом, підвищення його транспортного та транзитного потенціалів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – 744 с.
2. Інвестиції та інноваційний розвиток: науково-практичний бюлетень Державного агентства України з інвестицій та інновацій. – К.: ЗОВНІШТОРГВИДАВ УКРАЇНИ. – 2008. - № 2. – 78 с.
3. Інвестиції та інноваційний розвиток: науково-практичний бюлетень Державного агентства України з інвестицій та інновацій. – К.: ЗОВНІШТОРГВИДАВ УКРАЇНИ. – 2009. - № 3(6). – 65 с.
4. Амоша А. Промышленная политика Украины: концептуальные ориентиры на среднесрочную перспективу / А. Амоша, В. Вишнеvский, Л. Збарзская // Экономика Украины. – 2009. - № 12. – С. 4-13.
5. Дикань В. Л. Реформирование экономики Украины и конкурентоспособность предприятий / В. Л. Дикань. – Харьков: Основа, 1997. – 345 с.
6. Лазерник Л. Л. Фінансові та інтеграційні механізми модернізації національної економіки / Л. Л. Лазерник. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки, 2009 – 480 с.
7. Сидорова А. Направления инновационного развития в промышленности Украины / А. Сидорова, А. Онисимова // Экономика Украины. – 2009. - № 3. – С19-26.
8. Лукінов І. І. Економіка України: стратегія розвитку та інтеграція у світову економіку / І. І. Лукінов // Вісник АН УРСР. – 1992. - №10. – С. 14-19.
9. Федулова Л. Технологічний розвиток економіки / Л. Федулова // Економіка України. – 2006. - № 6. – С. 4-11.
10. Дикань В. Л. Становление и развитие транспортной системы путем создания торгово-транспортной сети «DOOR-TO-DOOR» / В. Л. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості: Зб. наук. праць. – Харків: УкрДАЗТ. – 2007. - № 18. – С. 68 - 70.
11. Ейтутіс Г. Реформування залізничного транспорту України – один із шляхів підвищення ефективності його функціонування в сучасних економічних умовах / Г. Ейтутіс, Н. Кудрицька // Економіст. – 2008. - № 5. – С. 39-41.
12. Залізничі світу у ХХІ столітті / [Кірма Г. М., Корнієнко В. В., Пшінько О. М. та др.] ; заг. ред. Г. М. Кірпи]. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2004. – 224 с.
13. Ільчук В. П. Інноваційно-інвестиційні системи залізничного транспорту: становлення та розвиток / В. П. Ільчук. – К.: Логос, 2004. – 381 с.
14. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Ланковой Н. «ТрансРоссия-2009»: пути выхода из кризиса / Н. Ланковой // Магистраль. – 2009. - № 32(1409).- С. 3.

Аннотація. Рассмотрено влияние железнодорожного транспорта на функционирование национальной экономики. Определены функции, которые выполняет железнодорожный транспорт в экономической жизни страны.

Ключевые слова: экономика, железнодорожный транспорт, влияние, функции, национальная экономика.

Summary. The influence of railway transport on the national economy functioning has been considered. The functions, which the railway transport performs in the economic life of the country, have been determined.

Key words: economics, railway transport, influence, functions.

*Рецензент к.т.н., доцент УкрДАЗТ Калабухін Ю.Є.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Плетникова І.Л.*